

JAK W WITRAŻACH

Irena Borowik

JAK W WITRAŻACH

Tożsamość a religia w biografiach
Tatarów Krymskich, Rosjan
i Polaków na Krymie

Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR
Warszawa

Recenzja:
prof. dr hab. *Grzegorz Babiński*

Redaktor prowadząca:
Anna Raciborska

Redakcja i korekta:
Magdalena Pluta

Projekt okładki:
Katarzyna Juras

Copyright © 2013 by Irena Borowik
Copyright © 2013 by Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.

Publikacja dofinansowana przez Instytut Socjologii
Uniwersytetu Jagiellońskiego ze środków grantu KBN
„Religia a tożsamość Rosjan, Polaków i Tatarów Krymskich
w perspektywie biograficznej”, nr NN116090334,
w ramach którego została przygotowana

ISBN 978-83-7383-675-4

Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.
ul. Krakowskie Przedmieście 62, 00-322 Warszawa
tel./fax 22 828 93 91, 22 826 59 21, 22 828 95 63
dział handlowy: jak wyżej w. 105, 108
e-mail: info@scholar.com.pl
www.scholar.com.pl

Wydanie pierwsze
Skład i łamanie: WN Scholar (*Stanisław Beczek*)
Druk i oprawa: Oficyna Wydawnicza Read Me, Łódź

Mikołajowi, memu Bratu

SPIS TREŚCI

Podziękowania	11
Wstęp. O celach i przebiegu badań	13

CZĘŚĆ I

NAJWAŻNIEJSZE POJĘCIA I WPROWADZENIE W TEREN BADAŃ

ROZDZIAŁ 1

Tożsamość, religia i biografia. Podstawowe rozróżnienia	21
1. O tożsamości	22
2. Jak rozumieć religię?	28
3. Kilka refleksji o istotnych cechach rzymskiego katolicyzmu, prawosławia i islamu	30
4. Koncepcje tożsamości na gruncie socjologii religii	33
5. Funkcje religii a tożsamość	36
6. Tożsamość i religia w biografii	44
7. Podsumowanie	48

ROZDZIAŁ 2

Pluralizm etniczny i religijny Krymu – Rosjanie, Tatarzy Krymscy i Polacy wśród innych narodów	50
1. Wstęp. Trochę historii	50
2. Zróżnicowanie narodowo-etniczne w świetle współczesnych danych	53
3. Zróżnicowanie religijne	58
3.1. Wstęp. Trochę statystyki	58
3.2. Tradycje prawosławia, islamu i katolicyzmu	63
3.3. Religia w przestrzeni publicznej współczesnego Krymu	68
3.4. Wymiar subiektywny – religijność	70
4. Podsumowanie	72

CZĘŚĆ II

TOŻSAMOŚCI OSOBISTE

ROZDZIAŁ 3

Religia a tożsamość osobista Rosjan	78
1. Kim się jest?	78
2. Zmiana tożsamości – rola doświadczenia cudu w konwersji „ku religii”	83
3. Tożsamość osobista, czyli jaki/a jestem	85

4. Rytuały i praktyki religijne jako wyraz i podtrzymanie osobistej tożsamości	89
5. Przekaz rodzinny i znaczący Inni	93
6. Religia a przełomowe wydarzenia	97
7. Tożsamość osobista osób o słabym zaangażowaniu religijnym	97
8. Podsumowanie	103

ROZDZIAŁ 4

Tożsamość osobista Tatarów Krymskich i islam	105
1. Kontekst: kim się jest, jakim się jest – czy i jak wiąże się to z religią?	105
2. Moje miejsce: „tam” i „tu”	106
3. Powrót na Krym – zagrożenia dla osobistej tożsamości	110
4. Jaki/a miałem/am być, czego ode mnie oczekiwano	114
5. Znaczący Inni	115
6. Religia jako element tożsamości	119
6.1. Odniesienia do Allacha	119
6.2. Allah jako źródło norm moralnych	121
6.3. Modlitwa codzienna	122
6.4. Obrzędy przejścia – ślub i pogrzeb	127
6.5. Post	134
6.6. Święty dzień piątek i święta doroczne	135
6.7. Indywidualne doświadczenia a funkcje religii	138
6.8. Na marginesie <i>main streamu</i> : indywidualizacja wiary, niewiara	144
7. Podsumowanie	146

ROZDZIAŁ 5

Tożsamość osobista osób polskiego pochodzenia.

Między katolicyzmem i prawosławiem	149
1. „Ja” i moi przodkowie	149
2. Kim jestem? Jaki/a jestem? Kim są moje dzieci? Problematyczna tożsamość narodowa	157
3. O tym, co jest w życiu najważniejsze, czyli centralne atrybuty tożsamości	160
3.1. Tożsamość oparta na kontynuacji wartości przekazanych w rodzinie	161
3.2. Orientacja na siebie i własny rozwój jako podstawowe źródło sensu – przykład 24-letniego Ilji	164
3.3. Orientacja na innych – rodzina	166
3.4. Tożsamość zorientowana na rolę zawodową	168
4. Religia w konstruowaniu, podtrzymywaniu i zmianie tożsamości . .	173

4.1. Konstruowanie tożsamości osobistej – chrzest i socjalizacja do religii	174
4.2. Religia a podtrzymanie tożsamości	178
4.3. Religia a zmiana tożsamości osobistej	184
5. Podsumowanie	189

CZĘŚĆ III

TOŻSAMOŚCI ZBIOROWE

Wstęp. O tożsamości zbiorowej	193
--	------------

ROZDZIAŁ 6

Tożsamość zbiorowa Rosjan i religia	196
1. Kim jesteśmy i skąd	196
2. Wymiar polityczny tożsamości – między Rosją i Ukrainą	196
3. Konstruowanie granic – Tatarzy Krymscy jako Obcy?	200
4. Tożsamość, prawosławie i religijni Inni	213
4.1. My prawosławni chrześcijanie i nasza Cerkiew	214
4.2. Tożsamość na linii czasu: (nie)komunistyczna przeszłość i przyszłość	221
4.3. Religijni Inni	226
5. Religia a zmiana tożsamości	230
6. Podsumowanie	233

ROZDZIAŁ 7

Kategoryzacje zbiorowe Tatarów Krymskich:

dystans, bliskość i ambiwalencja	235
1. Kim jesteśmy, jacy jesteśmy i skąd	235
2. Grupy i układy odniesienia	237
2.1. Uzbegy i Uzbekistan	238
2.2. Narastanie obcości – rzeź Turków Meschetyńskich w Dolinie Fergańskiej	243
2.3. „Ruscy” i „oni” jako grupa odniesienia po powrocie na Krym	247
3. Wobec islamu i chrześcijaństwa: religia w tożsamości zbiorowej	254
3.1. Ambiwaletna pozycja Uzbeków. Dystans i bliskość – „oni też muzułmanie”	255
4. Religia własna wobec innych na Krymie	258
4.1. Obrzędy i obyczaje w określaniu tożsamości zbiorowej	260
5. Religia i antycypowane zmiany tożsamości	264
6. Podsumowanie	270

ROZDZIAŁ 8

Tatarzy Krymscy w trajektorii deportacji i powrotu	272
1. Inicjacja trajektorii – przybycie żołnierzy	274
2. Ciąg dalszy trajektorii – podróż	276
3. Przybycie na miejsce	277
4. Przepracowanie trajektorii. Teoretyczne i pragmatyczne strategie	279
4.1. Strategie <i>ad hoc</i>	279
4.2. Strategie długofalowe	284
5. Odtworzenie i zamknięcie trajektorii: powrót na Krym	292
6. Podsumowanie: trajektoria i tożsamość	298

ROZDZIAŁ 9

Tożsamości zbiorowe Polaków. Znaczenie religii	302
1. Wspólnotowe manifestacje obecności Polaków na Krymie	302
2. Polskie drogi na Krym – represje, rozpad ZSRR i nowe perspektywy	308
3. Kategoryzacje zbiorowe – my i Inni	316
3.1. Tatarzy Krymscy jako Inni	316
3.2. Rosjanie i Polacy: ambiwalencja kategorii	322
4. Tożsamość i religia: ambiwalencja prawosławia	326
4.1. Przynależność wyznaniowa – między katolicyzmem i prawosławiem	327
4.2. Świętowanie – Boże Narodzenie i Wielkanoc	332
4.3. Religia i polskość	333
5. Podsumowanie	335

Zakończenie.

Religia w konstruowaniu, podtrzymywaniu i zmianie tożsamości	338
1. Religia i tożsamość osobista	338
1.1. Konwersja jako zmiana standardu tożsamości	339
1.2. Tożsamość tradycyjnie religijna	341
1.3. Tożsamość oparta na sprywatyzowanej formie religii	343
1.4. Tożsamość nominalnie religijna – religia rozproszona	344
2. Religia w tożsamościach zbiorowych	345
2.1. Konstruowanie tożsamości zbiorowej	347
2.2. Podtrzymywanie tożsamości	349
2.3. Zmiana tożsamości	350
3. Kilka słów podsumowania	351
Bibliografia	355
Indeks osobowy	370